

La festa popular vicentina a València

[The vicentine popular festival]

GIL-MANUEL HERNÀNDEZ I MARTÍ

Universitat de València

gil.hernandez@uv.es

RESUM: L'article explora l'evolució històrica de la festa popular en honor de sant Vicent Ferrer a València, analitzant les seues diverses fases: festa tradicional, festa moderna i festa contemporània. Així mateix, destaca els miracles vicentins com a referent central de la seqüència ritual festiva, junt amb la sociabilitat de carrer que ha fet possible la transmissió intergeneracional de la festa. El text també reflexiona sobre els condicionants que rep la festa vicentina actual, que necessita replantejar-se en un context de modernitat avançada.

PARAULES CLAU: Festa popular, miracles, sant Vicent Ferrer, cultura festiva, sociabilitat

ABSTRACT: The article explores the historical evolution of the popular festival in honor of saint Vincent Ferrer in Valencia, analyzing its various phases: traditional feast, modern feast and contemporary feast. Likewise, the Vicentine miracles stand out as the central reference of the festive ritual sequence, together with the street sociability that made possible the intergenerational transmission of the party. The text also reflects on the factors that the current Vicentine popular festival receives, which needs to be reconsidered in a context of advanced modernity.

KEYWORDS: Popular festival, miracles, Saint Vincent Ferrer, festive culture, sociability

Recepció: 26/02/2019. Acceptació: 08/03/2019. Publicació: 05/04/2019

1.- La festa popular vicentina com a festa de carrer

Sant Vicent Ferrer és un sant molt popular a València i presenta una gran repercussió onomàstica en el conjunt de la població ja des del segle xv, mentre que la trajectòria històrica dels festejos populars dedicats als sant es mostra dilatada i complexa des del segle xv fins l'actualitat. En el present text repassarem la història de la festes populars vicentines, des del seu model tradicional, passant per les transformacions experimentades en la modernitat, i acabant amb les trajectòries i expectatives que experimenta la festa en el començament del segle XXI.

La festa de sant Vicent Ferrer, i la cultura festiva que ha generat, té com a epicentre popular la representació en els altars de carrer dels anomenats *miracles*, que són representacions teatrals populars amb voluntat hagiogràfica i didàctica sobre la vida i obra del sant. Però a més a més, i en relació amb aquesta activitat teatral, la festa vicentina conté un valor especialment destacable des del punt de vista patrimonial: ens referim a una sòlida sociabilitat festiva persistent en el temps, que històricament beu de les anomenades *festes de carrer* tradicionals, de les quals la festa de sant Vicent Ferrer és un exemple destacat i model de referència per a les que vingueren després, com per exemple la festa de les Falles (Ariño 1993).

La majoria de les anomenades festes de carrer provenen de la societat tradicional i gremial de la València preindustrial. Aquestes festes se celebraven en honor dels sants, representats en xicotets retaules i formant un altar col·locat en la paret de qualsevol edifici. Al costat dels altars mai no faltava algun adorn de flors, junt amb tafetans i oripells que envoltaven l'altar, així com l'indispensable fanal de llanda que el veïnat s'encarregava de mantenir encès. La vespra de la festa els clavaris s'afanyaven a realitzar amb tot lluïment els preparatius, adornant els carrers amb boles, aquells globus fets de paper de colors i il·luminats amb caps de vela, i de gallardets, també de paper, que es penjaven abundantment pel tortuós i estret carrer on es trobava l'altaret.

Les festes de carrer es caracteritzaven per ser festes territorials i patronals, és a dir, un veïnat festejava el seu sant patró amb actes religiosos i profans durant dos o tres dies. Totes aquestes festes estaven vinculades als innombra-

bles altarets o retaules, ja esmentats, que hi havia a les places i carrers de la ciutat, costejats i mantinguts pels veïns. Com diu Ariño, «és difícil saber si en tots se celebrava festa o se li tributava culte a la imatge, però la informació que ens proporcionen els diversos documents dels segles XVIII i XIX abunda en el profund arrelament d'aquesta pràctica festiva» (Ariño 1993:170). De fet, i com es desprén de la documentació (*Cartas misivas* i documentació del *Real Acuerdo* i *Libros Capitulares*), des de 1748 hi ha una tota campanya de l'Ajuntament, a petició del Consell de Castella, contra la proliferació de les festes de carrer. Prohibicions que se succeïren al llarg dels segles XVIII i XIX.

Les festes de carrer sempre han sigut festes amb un marcat caràcter territorial. El seu subjecte social està format pels veïns d'un carrer o barriada que se senten vinculats a l'organització de la festa mitjançant el pagament d'una quota o derrama, la compra de números de rifes i la participació en les comissions organitzatives. Tot i que la pertinença és voluntària, *de facto* tots els veïns dels voltants es veuen inclosos i implicats en la festa. Això diferencia les festes de carrer de les festes de gremis, confraries o de classe, ja que en aquestes també hi ha una adscripció territorial però en cap cas la territorialitat actua com a criteri determinant del reclutament.

En general, el nucli i la majoria dels participants en les festes de barri o de carrer eren artesans o membres de les classes populars, de manera que estem davant unes festes del poble treballador. En les festes de carrer l'organització era prou informal, mitjançant una petita comissió de clavaris, un dels quals ostentava la representativitat i guardava la imatge del sant a sa casa la resta de l'any. Normalment convidaven amics i familiars a un refresc el dia que prenién possessió del càrrec. Hi havia, a més, tota una relació de dependència entre la comissió organitzadora i el veïnat, que era el vertader subjecte de la festa, mentre que aquella sols era un grup de gestió i representació al servei del veïnat. Aquest aspecte quedava subratllat tant per la forma de finançament de les festes com pel desenvolupament del programa d'actes i els recorreguts i processons que es realitzaven.

José Calasanz Biñeque, en el seu manuscrit *Ocios entretenidos* (1819) sobre les festes de València, refereix les festes de carrer en el seu manuscrit: «Los

altares y fiestas de calles que se hacen en el verano en diferentes sitios o calles de esta Ciudad, en cada una de ellas, hay un clavario y mayores, los cuales todo el año están recogiendo por la vecindad, hasta que llega el día de celebrar este obsequio a la Imagen o Santo a quien ha sido costumbre» (Solaz 2008:97). Crida l'atenció que en parlar de les festes de carrer, Biñeque situa les de sant Vicent Ferrer com una de les més principals.

2.- La festa vicentina tradicional

Sant Vicent Ferrer fou canonitzat per Calixt III el 28 de juny de 1455. Però fou Pius II qui ho sancionà amb una butlla l'1 d'octubre de 1458 i es fixà la seua festa el 5 d'abril. Aquesta fou traslladada el 1595 al dilluns següent al segon Diumenge de Pasqua, segons concessió del papa Climent VIII a l'arquebisbe sant Joan de Ribera i al capítol catedralici. La consideració canònica de sant difongué ràpidament la devoció a sant Vicent Ferrer, que es va materialitzar en el primerenc patronatge tutelar de ciutats, de confraries i corporacions. Des de 1538 començaren a arribar les primeres relíquies, considerades miraculoses, quan es considerava pràcticament al sant com a patró de la ciutat i del Regne de València. El ben cert és que al llarg dels segle XVI les manifestacions festives en honor de sant Vicent Ferrer es multiplicaren per acció dels devots amb l'erecció d'altars, nínxols, xicotetes capelles o retaules ceràmics als carrers, a les façanes de les cases o sobre els portals. Des de principi del segle XVII també passà a celebrar-se el diumenge següent a sant Vicent Màrtir el baptisme de sant Vicent Ferrer, a causa de la creació d'una confraria de notaris i gremis entorn a la pila de la parròquia de Sant Esteve.

El dia 1 de febrer de 1456 el govern municipal de València, com el de la major part de ciutats d'Itàlia i de Catalunya, va solemnitzar amb una processó general la notícia la canonització de sant Vicent Ferrer, i des de llavors fou aclamat com a particular intermediari celestial, perquè tret de sant Vicent Màrtir, València mancava de sants amb culte oficial reconegut per Roma. Després d'aquesta processó extraordinària, concretament a partir de 1472, segons

relata Orellana, cada any se celebraria una de més senzilla per honrar la figura del gloriós sant Vicent Ferrer. Molt probablement a partir de 1595, any de l'esmentat trasllat de la festa al dilluns següent al segon Diumenge de Pasqua, es passaren a celebrar diverses festes populars. Amb els anys, la ciutat, i sobretot els veïns del carrer de la Mar on hi ha la Casa Natalícia del sant, comprada pel Consell de la Ciutat en 1573 per a conservar-la i mantenir-la, foren els encarregats de continuar-les. Aquells veïns van iniciar el costum de celebrar la festa alçant un altar amb l'efígie del sant. Fins al punt que en el primer terç del segle XVII ja s'havia generalitzat el costum d'alçar altars en diversos punts de la processó, seguint la tradició arrelada a València d'erigir architectures efímeres per a celebració de les seues festes populars (Corbalán de Celis 2015).

Aquests altars o entaulats eren unes representacions escèniques de diverses *invencions* en què es representaven de bult distintes escenes senzilles, tant de la vida quotidiana com de sants i personatges mitològics i s'hi emprava tot l'artifici que era possible. Aquestes representacions decaigueren en diversos moments com en les darrerries del segle XVII, en funció dels recursos disponibles per gremis. Però tot i seguir celebrant-se la processó oficial de sant Vicent Ferrer organitzada per la ciutat, aquest és potser el moment en què els veïns del carrer de la Mar prenen al seu càrrec la celebració de la festa, circumscrita al seu carrer. Aquest és el possible origen de l'altar estable de la Mar, on el motiu principal és la figura del sant (Corbalán de Celis 2015).

Alguns dels elements més singulars de la festa vicentina de finals del segle XVI i començaments del segle XVII han sigut investigats per Corbalán de Celis (2015) a partir de protocols notarials de l'Arxiu de Protocols del Patriarca a València, que van de 1590 a 1604. Segons l'autor, la nit de la vespra del sant, els veïns dels carrers pels quals passava la processó, instats per l'Ajuntament i estimulats pels premis als ornaments més vistosos, tractaven d'arreglar i il·luminar amb cura les fronteres de les seues cases, penjant-hi flors, teles i lluminàries. A vegades arribava a muntar-se sobre un xicotet escenari (el cadafal) alguna escena plàstica molt senzilla feta a base d'una o diverses figures de bult, sobre fons entelats i pintats (la invenció), encara que no necessàriament de motiu religiós o almenys dedicada al sant. Un dels lloc més preeminents on

s'instal·laven aquells altars era la placeta dels Hams, on amb el temps s'alçaria un altar estable dedicat específicament a la figura de sant Vicent Ferrer.

Però a més dels ornaments i altars referenciats, segons assenyala Corbalán de Celis (2015), el Consell de la Ciutat il·luminava el carrer de la Mar mitjançant torxes fetes a partir de botes farcides de quitrà que es col·locaven sobre unes bigues de fusta o alimares que es mantenien enceses fins la mitjanit. També s'encenien fogueres per a il·luminar i calfar els veïns. La festa es completa amb degustacions de pastes o dolços típics, com coquetes, bollets, fogassetes i pa de rei. L'endemà la celebració ja era estrictament religiosa amb la processó i els carrers per on passava s'ornamentaven amb banderes i estendards. També hi participaven danses i figurants coberts amb màscares a semblança de la processó del Corpus. Però en aquestes celebracions festives oficials tenien cabuda els festejos amb foc, amb l'encesa de torxes, disparada de coets i traques, fins arribar a l'apoteosi final amb l'encesa d'una torxa gegant que representa la *invenció* i que anuncia el preludi de la festa. Segons Corbalán de Celis (2015) la vespra i dia del sant es disparaven materials pirotècnics com coets botadors i voladors, tronadors i focs d'artifici i s'encenien els botafocs col·locats damunt de l'altar o invenció. L'acabament de la festa culminava amb l'encesa d'aquest bult o invenció que estava damunt del cadafal, i altres artificis pirotècnics col·locats entre les figures de la invenció.

La invenció o altar alçat per encàrrec de la ciutat per a celebrar la festa de Sant Vicent Ferrer, habitualment erigit en la confluència de la plaça de Predicadors amb el carrer de la Mar, representava habitualment motius profans, sense descartar la representació d'alguna figura religioses, amb intervencions d'artesans calceters, fusters, passamaners i pintors. La crema d'aquesta invenció que anualment es feia durant la festa, probablement des de 1573, quan l'Ajuntament va comprar la Casa Natalícia del sant i donà noves formes a la celebració festiva, sembla que es va mantenir alhora que en els veïns del carrer de la Mar va arrelar el costum d'alçar l'altar al sant a la placeta dels Hams, el qual no estava fet per a ser cremat. Segons Corbalán de Celis (2015), quan a finals del segle XVII és produeix el decaïment de la festa per falta de pressupost municipal, foren els veïns de l'associació del carrer de la Mar els que es feren

càrrec almenys de part d'aquesta, continuant alçant l'altar i celebrant la festa al seu carrer. En suma, es podria especular amb una situació en què junt amb l'erecció d'altars es mantingueren la crema de les invencions esmentades, o que aquestes hagueren passat a fer-se amb motiu d'altres festivitats, probablement la nit de sant Josep, per la qual cosa podrien ser un dels possibles orígens de la festa de les Falles (Corbalán de Celis 2015).

En qualsevol cas, la festa tradicional de sant Vicent Ferrer mantindria dos nivells de celebració. D'una banda, un de més oficial lligat al govern municipal i a l'Església, com es va fer evident en les fastuoses celebracions centenàries de la canonització a partir de 1555, especialment les de 1655 o 1755, amb grans lluminàries nocturnes, erecció d'altars als carrers, decoració de façanes, explosió de focs artificials diürns i nocturns, volteig de campanes, joc de bous, exhibició de danses i roques del Corpus, els sermons en llengua materna, les cercaviles de la corporació municipal, la processó general i fins i tot una naumàquia. D'altra banda, estaria la tradició de les representacions teatrals populars dels miracles en els altars, un exemple de teatre popular devot lligat a la festa de carrer i a les classes populars (Narbona i Ariño 1999), que destacava del sant no tant per les dots de predicador, de taumaturg i de polític, com pels prodigis i miracles que se li atribueixen.

Així, des de finals del segle XVIII a València està clarament documentat el costum de la representació dels miracles, que són dramatització a escèniques de la vida i dels fets miraculosos de sant Vicent Ferrer. Els miracles són el resultat evolucionat dels primitius altars exigits als carrers i places de València des de la segona meitat del segle XV i en els quals, mitjançant versos fixats en les parets, es narrava algun fet portentós de la vida del sant. Efectivament, la construcció d'aquests altars, que estaven adossats a una paret, era un ús freqüent en les festes extraordinàries, i assoliren una gran rellevància en les festes barroques. En el cas de sant Vicent Ferrer es vincularen a una celebració anual amb la particularitat que sobre aquests acabaren representant-se els miracles de manera teatral (Narbona i Ariño 1999). Segons la tradició, el primer altar vicentí fou construït en l'esmentada placeta dels Hams l'any 1461 per Joan Garrigues, en agraïment d'un miracle del sant, i pel segon centenari de la canonització del

sant, en 1655, hi ha notícia d'una dramatització extraordinària al costat de l'església de Sant Martí, on es va instal·lar un altar «y en lo pla de dit altar, quatre chics de bona veu, vestits molt ricament, que representaven un col·loqui a la dita festa», segons relata el canonge Vicent Gil en descriure les festes d'aquella rellevant efemèride (Escartí 1994, 1997).

Segons Sirera (1999) la festa de Sant Vicent naix com a fruit de la convivialitat de carrer (vinculada tradicionalment al carrer de la Mar), i les pressions religioses i polítiques que inevitablement s'exerciren sobre aquella per a controlar el seu desenvolupament. Conseqüència d'això seria que l'afebliment de la pressió permeté canvis en l'estructura, la seua adequació als nous temps i la seua extensió pel teixit social de la ciutat; és a dir, la fi del monopoli d'erecció d'altars i de celebració de la festa, atorgat fins aleshores a l'associació del carrer de la Mar i al Col·legi d'Òrfens del sant. Fou en el trànsit del segle XVIII al XIX, i de la mà dels canvis socials lligats a la revolució burgesa, que es començaren a albirar els canvis, en un procés molt semblant a l'experimentat per la festa de les Falles.

De fet, els festejos populars organitzats al carrer de la Mar, al Mercat i ala Bosseria, amb la configuració que després ha arribat fins a nosaltres, apareixen per primera vegada a finals del segle XVIII. En aquell segle proliferen les ordres contra els intents de trencar el monopoli virtual que sobre la festa popular vicentina tenia el carrer de la Mar. Així, en 1748 una real ordre de Ferran VI prohibia els actes festius als carrers, però s'excloïa l'altar del carrer de la Mar (Sirera 1999). La primera dada trobada d'una representació d'un miracle en l'entaulat d'un altar és del 15 i 16 d'abril de 1792, segons el *Diario de Valencia*. Semblants representacions tenien lloc amb tota certesa en l'altar del Mercat en aquesta mateixa dècada, ja que consta la seua prohibició en 1797.

En el segle XVIII, la festa vicentina ja es troba emmarcada per dues processons, la que du la imatge del sant a l'altar, on és entronitzat, la vespra del dia de Sant Vicent Ferrer, i la que acompanya aquesta imatge des de l'altar fins a la casa del clavari entrant, la nit d'aquest dia. Les tradicionals albades i el no menys tradicional repartiment del bescuit entre els associats complementen els actes festius, on tampoc falta una missa major, amb sermó en valencià. Encara que en aquest marc tenen el seu protagonisme la representació dels miracles

als altars, el fort to religiós de la festa deixaria en un segon terme aspectes més profans o lleugers, i pel que fa a la durada devia estar lligada a un model molt estable en el temps, sense excessius canvis o increments de dies en el seu calendari (Sirera 1999). De manera que en aquesta època de trànsit del segle XVIII al XIX comença a configurar-se un programa festiu semblant a l'actual, que es desenvolupà al llarg del segle XIX i que s'estengué també a altres barris de la ciutat i a diversos pobles del *hinterland* urbà. Així, ja Vicente Boix en la seua *Guía de forasteros* de 1848 parla de la representació de miracles en els tres altars (Mar, Mercat i Bosseria), de l'atracció exercida pels festejos sobre tot tipus de persones i la presència de versos al·lusius, graciosos i satírics en les parets, així com de l'assistència als concerts nocturns de les bandes de música (Ariño 1993). És així com es va perfilant el model de la festa popular vicentina moderna.

3.- La festa vicentina moderna (1850-1939)

Cap a la segona meitat del segle XIX el programa festiu de Sant Vicent Ferrer travessava tots els estrats socials i era una de les festes més populars, típiques i alegres de València (Ariño 1993). S'hi barrejaven actes populars i oficials, entre els quals destacava la solemne processó, presidida per les autoritats i subvencionada per l'Ajuntament, i a la qual assistien confraries, gremis i asils. A més, s'organitzaven actes especials en els temples que mantingueren alguna relació amb el sant, com els Bults de Sant Esteve, en commemoració del seu bateig, la capella natalícia del sant amb el seu pou amb aigua miraculosa, el convent de predicadors, entre d'altres. Els actes es completaven amb d'altres de caire festiu protagonitzats per les associacions dels altars i miracles. L'aspecte que més dinamisme va mostrar en el segle XIX fou precisament el dels altars i miracles, organitzats per vertaderes associacions veïnals, les quals, en arribar la data anual del sant, es dedicaven a muntar un altar amb la imatge del patró, a qui festejaven amb els miracles o representacions teatrals apològiques de la vida i miracles del sant, acompanyades de la disparada de traques, música i passacarrers.

Des que es té constància dels miracles aquests ocupen un lloc primordial en el conjunt de l'activitat festiva vicentina. Els miracles apareixen lligats a tota una literatura popular vernacle de gran tradició, com la literatura de cordell (raonaments, col·loquis, relacions...), sempre en valencià i de caràcter festiu. Els miracles vicentins destaquen per la seua senzillesa en la posada en escena, i tenen com a centre el sermó final de sant Vicent que acompanya el seu miracle. L'origen dels miracles vicentins podria lligar-se a la existència d'una rica tradició de teatre religiós en terres valencianes (Sirera 1999). En qualsevol cas aquest fenomen popular va arrancar quan, en llocs tradicionals de la ciutat, unes companyies de xiquets, dins ja del més pur teatre hagiogràfic i basades en la figura de sant Vicent Ferrer, efectuen representacions sobre altars o cadafals adornats amb riques teles en capritxosos pavellons presidits, generalment, per una imatge del sant i muntats a l'aire lliure en una plaça o carrer, o davant la façana d'una església, amb motiu de la festivitat del taumaturg valencià.

Efectivament, els miracles de sant Vicent Ferrer són representacions teatrals infantils, fetes per xiquets entre quatre i catorze anys, obretes dramàtiques que s'escenifiquen al carrer sobre uns escenaris decorats amb temàtica religiosa i coneguts amb el nom d'altars de sant Vicent, que van passar del merament plàstic a constituir-se en escenaris genuïnament dramàtics. La representació dels miracles o milacres de sant Vicent Ferrer són una joia del teatre valencià i espanyol i, en virtut de la seua pervivència multiseular i el nombre de les peces escrites, són una de les manifestacions més significatives del teatre valencià. En 1851 hi ha notícia de la festa que tributaven al sant els xiquets del carrer de Sant Vicent, on s'havia constituït una associació amb el seu propi clavari; la nova associació de la plaça de la Pilota (1863), o la representació del miracle del Mocadoret als carrers de la Tapineria i del Miracle en 1864. En 1877 se sumà l'associació de la plaça del Pilar i en 1881 el carrer de Colom i en 1883, Russafa. A totes aquestes associacions i les ja consolidades de la Mar, el Mercat, el Tros Alt o la catedral, cal afegir el Col·legi Imperial de Sant Vicent Ferrer. La creixent rellevància social d'aquests festejos es detecta igualment en l'expansió del programa d'actes i l'increment

de l'afiliació associativa, a més de l'expansió de la festa per altres localitats valencianes (Ariño 1993).

Dades abundants porten a creure que en 1817 s'obri un període que va fins a 1850 i en el qual es pot registrar quasi cada any l'aparició d'un miracle. Així, va arribar un moment en el qual el corrent teatral i la tradició ornamental dels altars de carrer van anar convergint fins a compondre aquesta nova realitat que ha arribat fins als nostres dies sota el nom de miracles o milacres dels altars de sant Vicent.

Els autors de miracles del segle XIX pertanyen a l'elit cultural de l'època. Entre els autors de cert renom trobem Vicent Boix, Josep Bernat i Baldoví, Fèlix Pizcueta, Eduard Escalante o Constantí Llombart, entre els quals es troben representants de la Renaixença valenciana, especialment del seu vessant més popular, tant republicans, liberals com conservadors, i amb obres destinades bàsicament a un públic de llauradors, forasters i classes populars urbanes. Des de l'últim terç del segle XIX, molts dels autors dels textos de milacres escrits en poesia valenciana van ser membres de Lo Rat Penat. Així, nombrosos i il·lustres ratpenatistes formen part d'aquest elenc d'autors de miracles representats des de llavors, i encara hui, en els altars vicentins. De fet, ben bé es pot afirmar que la connexió entre l'alta cultura i la cultura popular fou un fet indubtable al llarg del segle XIX i la festa vicentina fou el context mediador privilegiat d'aquesta relació (Ariño 1993). Així mateix, la cultura festiva vicentina apareix molt lligada a certa celebració popular de la identitat valenciana en el sentit que reforça el sentit de pertinença a un col·lectiu diferenciat, sobretot pel que fa a l'ús d'una llengua pròpia com el valencià.

Les associacions vicentines constitueixen autèntiques agrupacions d'individus que es reuneixen per a assolir un fi determinat. El principal objectiu de les associacions vicentines és l'organització i celebració de la festa mitjançant actes religiosos, profans i de caritat i s'estructuren a través de reglamentacions internes i òrgans de representació i govern, tal com la presidència periòdica i la clavarria anual. Aquestes associacions gaudeixen d'autonomia econòmica i desenvolupen els seus propis símbols d'identitat, com ara l'altar, l'estendard, o els programes de festejos. Tot això en un clima de competitivitat pel que fa

al concurs modern de miracles. Aquests aspectes de l'associacionisme vicentí s'accentuaren i es desenvoluparen en el període que va de la Guerra Civil fins a l'actualitat. Quant als actes consolidats, a banda de la introducció de les bescuitades, dianes o el repartiment de racions als pobres, cal afegir cavalcades, tríduums i novenaris i els castells de focs artificials del final de la festa. En tot cas, els moments principals del programa són invariablement el trasllat de la imatge del sant des de la casa del clavari fins a la plaça i la seua col·locació en l'altar, en mig de música i actes d'ostentació, la posterior representació d'un miracle damunt l'altar i com a colofó la baixada del sant l'últim dia de festa i el seu trasllat a la casa del clavari entrant amb un castell de focs artificials i un refresc. En mig de la pujada i baixada del sant es llancen a l'aire versos, caramels i altres regals. En tot cas, era la representació dels miracles i la música nocturna allò que generava més concurrència, sobretot de llauradors i forasters.

Les associacions vicentines ja es trobaven plenament regulades en el darrer terç del segle XIX, amb estatuts i reglaments legalitzats per govern civil i juntes directives i generals. Les associacions vicentines ja fomenten els seus trets identitaris propis, rivalitzen entre si, són autònomes econòmicament i tenen molta cura dels seus símbols, miracles i programa d'actes. Així, a finals del segle XIX, les associacions vicentines estaven en expansió, com la festa vicentina, combinant-se elements profans amb religiosos i activitats caritatives.

Així, doncs, a finals del segle XIX, la festa de Sant Vicent Ferrer havia adquirit un notable increment, així com una important posició dins el conjunt del calendari festiu local. Però el caràcter religiós de la festa vicentina vingué a limitar-ne el creixement en irrompre en escena el republicanisme anticlerical, de tal forma que es va entaular una pugna entre aquest i la València catòlica, utilitzant ambdós bàndols la festa com a expressió simbòlica de les seues estratègies politicoideològiques. L'avanç de la secularització social i del canvi en els modes de vida, afectaren també els actes vicentins, i junt amb l'acció del republicanisme anticlerical, acabaren confinant-los en uns estrets límits en vespres de la Guerra Civil (Ariño 1993).

4.- La festa vicentina moderna (1939-1975)

Després de la contesa, la festa vicentina va renàixer, especialment protegida pel nou règim franquista i la seua orientació nacionalcatòlica, com també va passar amb la resta de les festes d'índole religiosa (Hernández 2002). Així, en 1939 ja s'alçaren dos altars, es representaren miracles i se celebraren misses de mig pontifical a la Llotja. En 1940 es van reprendre costums com les típiques bescuitades o l'exposició dels Bults de Sant Esteve. En 1942 també s'instal·là l'antic altar del Col·legi Imperial i Lo Rat Penat intervingué en els festejos concedint premis a les millors representacions de miracles. Tots aquests fets que evidenciaven la recuperació de les festes vicentines, foren especialment festejats pels mitjans de comunicació; així el diari *Las Provincias* exposà en 1943, any en què també s'instal·là un altar al Palau Municipal:

Las fiestas dedicadas a nuestro Patrono San Vicente Ferrer prometen este año revestir gran esplendor. Ya se logró que volvieran a instalarse todos los antiguos altares, que se colocan en distintos puntos de la ciudad, y que las primitivas cofradías que los sostienen recobrarán la vida que habían perdido. Porque esta tradicional fiesta fue una de las que sufrieron más pronto los rigores sectarios de la República. Por fortuna nuestras autoridades locales, y entre ellas principalmente la eclesiástica, en cuanto se liberó Valencia, tuvieron buen cuidado de que otra vez esta fiesta patronal tuviera todo el aroma que recibiera de antiguo. Nuestros poetas han puesto a contribución su ingenio para que igualmente esas pequeñas comedias que se representan en los altares puedan renovarse con nuevas producciones.

Entre els organitzadors de les festivitats vicentines, a més de l'Ajuntament i l'Església, es trobava una instància organitzativa nova: la Junta Central Vicentina. Es va constituir en abril de 1943 amb la finalitat d'agrupar els esforços i aconseguir que no solament les barriades amb els seus altars, sinó la ciutat sencera, celebrara cada any la festa del seu preclar fill sant Vicent Ferrer. La primera Junta Central Vicentina, que seguia el model de la Junta Central

Fallera creada en 1939, estava formada per un president, que era l'alcalde de la ciutat, així com per diversos delegats i estructurada en càrrecs interns, entre els quals hi havia el president de la comissió de Fires i Festes de l'Ajuntament, Martí Domínguez Barberà, un secretari, un tresorer i diversos vocals. Les associacions integrades en la Junta eren Tros Alt, Pilar, Mar, Mercat, Plaça de la Mare de Déu, Russafa, el Mocadoret dels Xiquets, a falta del tradicional altar del Carme, que no es va recompondre fins 1946. Als altars s'afegien alguns personatges il·lustres locals entre els quals hi havia el reverend pare superior del convent dels pares dominics, el delegat del Govern Civil a la província, Luis Martí Alegre —qui al mateix temps era president de la Junta Central Fallera—, el delegat del capítol metropolità, el president del Col·legi Notarial de València i el president de Lo Rat Penat (Hernández 2002).

La Junta Central Vicentina es dedicava a coordinar les diferents associacions, que eren les que per la base organitzaven la majoria d'actes al sant, de la mateixa manera que ho feien les comissions de les festes de carrer o les comissions de falla. El ben cert és que després de la Guerra Civil hi hagué una clara recuperació de l'associacionisme vicentí. Com a mostra, només cal destacar l'evolució de l'associació vicentina del Carme, que passà de tenir 15 socis en 1946, data de la seua reaparició, a 648 en 1949. En 1955 s'indicava que existien a València les següents associacions: Mar, Plaça del Mercat, Tros Alt, Russafa, Pilar, Plaça de la Mare de Déu i el Carme, les quals s'integraven respectivament en les parròquies de Sant Tomeu, Sants Joans, Sant Nicolau, Sant Valer, Mare de Déu del Pilar, Sant Esteve i la Santa Creu. En 1967, arran d'un acte d'homenatge celebrat en honor del sant a la aleshores plaça del Caudillo, comprovem que a les associacions abans esmentades, s'havien afegit les del Col·legi Imperial, la Festa dels Xiquets del carrer de Sant Vicent i la Casa dels Obrers de Sant Vicent Ferrer, així com diverses cases regionals que s'adheriren a l'acte (Hernández 2002).

En la reconstrucció de la festa vicentina va resultar fonamental la tasca de la Junta Central Vicentina, perfectament enllaçada amb les autoritats civils i eclesiàstiques, reforçada fins i tot en la seua comesa i personal organitzador amb motiu d'ocasions especials, com va ocórrer amb la celebració en 1955 del

V Centenari de la canonització del sant. En aquell moment, els organismes organitzadors, des de la base fins a la superestructura, eren auxiliats per diverses entitats col·laboradores en els festejos, com Lo Rat Penat, el diari *Las Provincias*, altes institucions oficials com el Ministeri d'Educació Nacional i fins i tot el mateix Govern, el Gremi d'Artistes Fallers, diverses cases comercials de la ciutat i la Junta Central Fallera, la qual organitzà en 1948 una cavalcada per a acompanyar el bateig d'una filla de l'alcalde José Manglano en la pila de Sant Vicent. Posteriorment, la Junta Central Fallera va continuar col·laborant amb regularitat en totes les celebracions vicentines.

La seqüència ritual vicentina de l'etapa franquista és prou variada (Hernández 2002). L'aspecte que més crida l'atenció, seguint una tradició secular, és el ja conegut alçament dels altars per part de les diverses associacions, en els quals es representen els miracles, que durant el franquisme foren objecte de premis, concedits per entitats oficials i privades, tal com des de començaments de segle es feia amb les falles. De fet, anualment es reclamava l'ajuda en concepte de premis a diversos gremis i institucions. El programa de festejos solia presentar una regularitat, que amb el pas dels anys s'enriquí amb una major varietat d'actes. En 1948 observem que el programa incloïa el tradicional trasllat de la imatge del sant des de la casa dels clavaris fins a diversos altars i esglésies; també hi va haver concursos i jocs de carrer, passacarrers, festivals, traques, dianes i disparades, ofici de misses majors en diverses parròquies vicentines, la clàssica i solemne pujada i descens en els diversos altars de les associacions de la imatge del sant, les bescuitades als xiquets asilats del Col·legi Imperial de Xiquets Orfes de Sant Vicent Ferrer, tot això coronat per una missa de pontifical a la catedral i la processó general vespertina en el dia del patró. Per la seua banda, en 1954 l'associació vicentina de Russafa va instituir l'ofrena al sant a la plaça de Tetuan, així com el costum de visitar la resta d'associacions i altars.

Cap a 1967, a més d'aquests actes, encara que els altars s'havien reduït als de la Santa Creu, Tros Alt, Russafa, el Pilar i Lope de Vega, i després de la incorporació en 1949 de l'altar de l'església dels Dominics, s'afegiren actes tan típics com les albades o la imposició d'insígnies a uns càrrecs honorífics com eren els Cavallers Jurats de sant Vicent Ferrer. També se celebrà la segona

edició del Dia de la Paraula Valenciana, i es va oficiar per primera vegada a la basílica de la Mare de Déu dels Desemparats una missa íntegrament en valencià, concelebrada significativament pel bisbe local i diversos sacerdots de València i Perpinyà. Tot això es va fer en record de la tradició de les famoses prèdiques en valencià del sant, i va ser possible gràcies a la nova conjuntura propiciada pel Concili Vaticà II, que permetia que s'oficiaren misses i actes litúrgics en les llengües minoritàries.

Set anys més tard, en 1973, a més dels nomenaments i imposició d'insígnies a l'honorable clavariessa, hi veiem incorporats actes com el Concurs de Miracles al teatre Talia, o el Certamen Infantil Vicentí en Llengua Valenciana, patrocinat pels grans magatzems El Corte Inglés, feia poc instal·lats al centre de València després de desocupar un antic convent gòtic. Precisament en el programa de 1973 s'insistia en la necessitat que sant Vicent Ferrer estiguera més present en la vida dels valencians, objectiu per al qual l'Ajuntament insistí que prestaria el seu total suport. L'any esmentat, enfront del lleuger descens d'associacions vicentines de 1967, se'n va detectar un repunt; així consten la de la Casa Natalícia de sant Vicent Ferrer o El Pouet, Carme, Pilar, Mercat, Pila Baptismal de Sant Vicent Ferrer, Platja, Tapineria-Miracle, Tros Alt i Casa dels Obrers de Sant Vicent Ferrer. Les associacions celebraven nombrosos festejos interns: imposició d'insígnies i emblemes, concursos, homenatges a les seues seccions infantils, despertades, mascletades, proclamació de reines i dames d'honor, sopars de faixa, partits de futbol, jocs, passacarrers, és a dir, plantejaven un programa d'actes i una estructuració interna amb càrrecs honorífics i de gestió, molt similar als de les comissions falleres i festes de carrer amb les quals arribarien a col·laborar en diverses ocasions (Hernández 2002).

Els actes s'acompanyaven d'oficis religiosos, com volteig de campanes, misses ordinàries i solemnes, junt amb la persistència de novenaris, rosaris, càntics, gojos, tríduums, trisagis i combregar d'impeditos. Com ja s'ha dit, les misses i certs ritus, avançat el temps arribaren a pronunciar-se en valencià, llengua en què predicava el sant i en la qual es representaven els miracles. Dins l'àmbit de la cultura festiva del franquisme, sota el qual la repressió de les llengües minoritàries de l'estat espanyol i la imposició oficial del castellà fou un

fet inqüestionable, la representació en valencià dels miracles, junt amb l'edició vernacla de llibrets, versos i teatre costumista fet des de les comissions falleres, varen ser uns dels principals responsables del manteniment de l'idioma i cultura autòctones. Com a mostra, cal ressaltar que en març de 1956 Lo Rat Penat realitzà una crida a favor de la correcció i la puresa idiomàtica dels miracles i es dirigí a les juntes directives de les diverses associacions d'altars vicentins per tal d'acurar en les seues representacions la dignitat dels vestuaris, dels versos, i de la prosòdia en la pronúncia de l'idioma. Aquell mateix any *Las Provincias* i Casa Balanzá oferiren premis als xiquets que hagueren fet gala d'una millor pronúncia en la representació dels miracles de sant Vicent (Hernández 2002).

En vespres de la festa, prosseguí el costum d'oferir bescuitades, especialment concebudes com a actes de caritat, molt estimats pel règim, que els presentava com una espècie de compensació social cap a una realitat de desigualtat. Aquest plantejament es plasmava en un berenar ofert per la Junta Central Vicentina, en companyia d'altres corporacions i de les autoritats, als xiquets de l'Asil Casa de Sant Vicent Ferrer, si bé aquesta fou una pràctica comuna al llarg de tot el règim sobre la base de tota una tradició similar, orientada mitjançant la ideologia de paternalisme social i interclassisme pròpia dels governants del franquisme.

El dia del sant a la vesprada tenia lloc, després d'una processó cívica matinal en la qual es recreaven personatges i l'època del sant, la processó general, de marcat signe religiós i amb participació de les primeres autoritats capitelines, tot això coronat pel complement final dels focs artificials. Així mateix se celebrava el Dia del Col·legial, en homenatge a l'obra vicentina d'asil als xiquets desemparats al Col·legi Imperial. Hi hagué també algunes ocasions extraordinàries, en les quals els festejos en honor de sant Vicent Ferrer revestiren una organització més complexa. En 1950, arran de la clausura del IV Congrés Nacional de Catecisme, presidit pel ministre d'Educació Nacional, es tancaren les commemoracions vicentines amb una gran cavalcada apologetica del sant, composta per diverses carrosses al·lusives a les seues obres i miracles, realitzades per destacats artistes fallers. Dos anys més tard, es va celebrar una gran cavalcada vicentina. També va tenir lloc durant el VI Centenari del Natalici del

sant, en 1943, i amb una major rellevància, en 1955, pel V Centenari de la seua canonització. En 1953 es va constituir en l'Ajuntament la ponència d'Iniciatives i Festes del V Centenari de la canonització de sant Vicent Ferrer. Per tal de preparar l'ambient, va eixir a la llum una revista *Bona Gent*, que es va erigir en portaveu de la Junta del V Centenari entre 1954 i 1955. Junt amb aquesta també va aparèixer *El Pouet de Sant Vicent*, editada per la Casa Natalícia del sant entre 1954 i 1961. Les commemoracions especials del V Centenari vicentí, declarat de caràcter nacional, arribaren al punt culminant en 1955, quan aplegà el crani del patró a València i, en una extensa i solemne processó, fou passejat, per uns carrers ornats i il·luminats amb profusió (Hernández 2002).

Tot el conjunt de festejos es trobava presidit per una espècie de càrrec honorífic suprem, de similar funció al que exercirà el de fallera major en les festes de Sant Josep o la reina dels Jocs Florals en la Fira de Juliol, com és la figura del clavari o clavariessa major, qui presidia tot un conjunt de clavaris i clavariesses comuns, i la titularitat de la qual, com esdevé amb les falleres majors, corts i fallers d'honor, ostentaven personatges destacats de la política o de les esferes del poder del règim, o bé familiars directes seus. Concretament, les «Honora-bles Clavariesses», qui es vingueren nomenant des de 1961, resultaren ésser en la seua majoria les dones de personatges destacats de la ciutat, com alcaldes, governadors civils, capitans generals o autoritats similars.

En allò referent a la geografia moderna de la festa vicentina, en primera instància s'expandia al llarg de l'espai ocupat per la instal·lació dels diferents altars i les associacions. Aquests eren en la seua immensa majoria cèntrics, com els barris del Carme, Mar, Pilar o la catedral, si bé és possible trobar-ne alguns a l'extraradi o poblacions pròximes a la capital. En aquesta, a més dels altars, existien altres espais més concrets, enclavats també al centre històric. Per ací transcorrien processons i cavalcades; a l'aula capitular de Sant Doménec tenien lloc celebracions extraordinàries; al carrer de Sant Vicent, i al Col·legi Imperial les festes infantils en honor del sant.

Després d'analitzar l'estructura de la festa vicentina durant els anys del franquisme, tampoc resulta difícil trobar-hi un clar ús polític per part del règim, entre altres coses perquè per al nacionalcatolicisme de l'època resultava

altament exemplar la figura de sant Vicent Ferrer, qui a més va difondre un comportament que l'Església qualificava com de vertader apòstol de la fe, difusor de la veritat cristiana per tot el món, i que a més va acomplir un paper històric fonamental, a través del Compromís de Casp, en el procés de la unitat espanyola. Per aquesta última raó el règim el va considerar precursor de la unitat assolida pels Reis Catòlics, tan volguda per la interpretació franquista de la història d'Espanya.

5.- La festa vicentina contemporània

Des de 1975 l'associacionisme vicentí s'ha consolidat i fins i tot s'ha reforçat. Gira essencialment al voltant de la reivindicació de la identitat valenciana i la llengua pròpia expressada a través dels miracles vicentins. De fet, la Junta Central Vicentina ha seguit conservant el seu estatut de ser presidida pel regidor encarregat de les festes, tal com passa amb la Junta Central Fallera, tot i que preservant una plena autonomia pel que fa al seu funcionament intern. De la mateixa manera, s'ha consolidat en els darrers quaranta anys el concurs de miracles, i els altars han seguit erigint-se com a testimoni de l'arrelament d'una tradició molt vinculada a la defensa de la llengua pròpia dels valencians. El programa de festejos no ha sofert especials variacions, i continua molt lligat a l'entorn local i a la participació veïnal.

De fet, la persistència de la sociabilitat festiva vicentina, fa que es puga afirmar que les associacions i altars vicentins exemplifiquen allò que Nora (1984) ha teoritzat com a *lieux de mémoire* ('llocs de memòria'). Segons Nora, un lloc de memòria és un nucli significatiu (tant de material com immaterial, i de llarga duració a través de les generacions) per a la memòria i la identitat col·lectives. Aquest nucli es caracteritza per una forta càrrega de simbolisme o d'emoció, està arrelat en les convencions i costums socials, culturals, i polítics. Es modifica, en tot cas, en la mesura que canvien les maneres de la seua recepció, apropiació, ús i tradició. En síntesi: els llocs de memòria són estabilitzadors de la memòria dins l'espai geogràfic dotat de sentit pels grups humans, molt

especialment en el cas de les ciutats. Per això podem dir que els espais rituals i associatius vicentins esdevenen autèntics llocs de memòria, que serveixen per a reforçar els lligams identitaris locals, de barri o de poble, alhora que subratllen la valencianitat emocional col·lectiva.

Tot i això la festa popular vicentina i la cultura festiva que s'hi associa ha experimentat els efectes de la secularització pròpia de les societats de modernitat avançada caracteritzada per un sistema democràtic i la pluralitat de valors: desenvolupament del temps d'oci i vacacional, competència generada per una àmplia oferta cultural —especialment per als més joves— substitució demogràfica dels barris del centre històric, amb l'arribada de nous veïns i la producció de processos de gentrificació. Tots aquests factors han pogut generar una certa tendència a l'estancament i encapsulament de l'univers popular festiu vicentí, que també experimenta l'impacte del dinamisme d'altres festes com les Falles, el Corpus, la Setmana Santa i els Moros i Cristians, que poden haver eclipsat en part la visibilitat de la festa popular vicentina. En aquest problemàtic context, la festa popular vicentina sobreviu amb dificultats però també conservant la fermesa del seu arrelament tradicional i la transmissió intergeneracional de sabers, rituals i valors festius.

De fet, un dels factors que més garanteixen la persistència i vitalitat de la cultura festiva vicentina és la influència dels processos de patrimonialització i revitalització de les tradicions en la cultura festiva, especialment arran d'un dels seus factors de dinamisme més recurrents, com són les pròpies efemèrides vicentines. En aquesta dinàmica s'han d'esmentar els impactes positius generats pel 550 aniversari de la canonització de sant Vicent Ferrer en 2005, o la més recent declaració dels miracles vicentins com a Bé d'Interés Cultural per la Generalitat Valenciana en 2015, o el mateix VI Centenari de la mort del sant (2019), una celebració especialment important pel que té de reforçament de la dimensió històrica de la festa. Aquests aniversaris tenen un gran ressò i sobretot la declaració com a BIC dels miracles reforça el caràcter cultural i patrimonial de l'element més distintiu de la festa popular vicentina, el miracle, fet que li confereix el caràcter simbòlic de fil conductor popular i li atorga prestigi i reconeixement. En última instància, la festa de carrer vicentina s'enfronta als

reptes d'una societat en canvi permanent i subjecta a tot tipus d'innovacions, mutacions i transformacions. Per això el valor d'allò local, els vincles càlids de proximitat, el sentiment de pertinença de barri, la fidelitat a una tradició i l'orgull identitari configuren un sòlid entramat capaç de preservar en temps globals d'incertesa el llegat d'una festa històrica, singular i amb un destacat sabor local.

Bibliografia

- ARIÑO, A. (1993) *El calendari festiu a la València contemporània (1750-1936)*, València, IVEI.
- CORBALÁN DE CELIS, J. (2015) «La festa de sant Vicent Ferrer, un antecedent de la festa de les Falles?», *Revista d'Estudis Fallers*, núm. 20, pp. 56-66.
- ESCARTÍ, V. J. (1994) «La Relació del segon centenar de la canonització de Sant Vicent Ferrer (1655) del canonge Vicent Gil», *Miscel·lània Germà Colom*, II, Barcelona, Abadia de Montserrat, pp. 55-75.
- (1997) «Els centenaris de la canonització de Sant Vicent: testimonis en valencià dels segles XVI i XVII», *Paradigmes de la Història, I (Actes del Congrés Sant Vicent Ferrer i el seu temps)*, València, Saó, pp. 135-153.
- HERNÁNDEZ, G.-M. (2002) *La festa reinventada. Calendari, ideologia i política a la València franquista*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- NARBONA, R.-ARIÑO, A. (1999) «Sant Vicent Ferrer», en ARIÑO, A.; SALAVERTE, V. *Calendari de Festes de la Comunitat Valenciana*, València, Fundació Bancaixa, pp. 95-115.
- NORA, P. (ed.) (1984) *Les lieux de mémoire*, vol. I, París, Gallimard.
- SIRERA, J. L. (1999) «Els miracles de Sant Vicent», en ARIÑO, A. (dir.): *El teatre en la festa valenciana*, València, Consell Valencià de Cultura, pp. 241-258.
- SOLAZ, R. (2008) *Fiestas y costumbres de la ciudad de Valencia. Estudio, transcripción y facsímil del manuscrito de 1819 'Ocios entretenidos'*, València, Ceremonial.